

DOI: 10.11649/abs.2014.005

Norbert Ostrowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Poznań

norbertas@poczta.onet.pl

Deprefiksacja czasownikowa w języku litewskim

1. Wprowadzenie – stlit. *bradžióti* ‘brodzić; czynić źle’

Termin deprefiksacja (franc. *dépréverbation*) pochodzi z prac slawistycznych, zob. Vaillant (1963), i oznacza proces odwrotny do prefiksacji, czyli sytuację, kiedy do formy prefigowanej czasownika zostaje dotworzona forma simplex. Jest to oczywiście zjawisko rzadsze i tym samym trudniej uchwytnie aniżeli „zwykła” derywacja prefiksalna. Jeśli forma nieprefigowana już istnieje, wówczas jej zestaw znaczeń wzbogaca się o nowy sens i czasownik staje się polisemiczny lub jego polisemia poszerza się. Proces ten, rozpoznany dla języków słowiańskich, w bałtyście był do tej pory, jak się wydaje, niedostrzegany, jeśli nie liczyć drobnych not etymologicznych, zob. Ostrowski (2000, 2004, 2006). Niniejszy artykuł ma na celu zebranie dotychczasowego materiału oraz prezentację pewnych nowych obserwacji z zakresu deprefiksacji czasownika litewskiego i, w skromniejszym wymiarze, lotewskiego.

Przykładem, który wprowadzi czytelnika w omawianą problematykę, jest iteratyw starolitewski *bradžióti*. W znaczeniu ‘brodzić’ poświadczony jest on w XVII-wiecznym *Lexicon Lithuanicum*, rękopiśmiennym słowniku niemiecko-litewskim, por. *waden brifti bradzoti* (Drotvinas, 1987, s. 102a). Za prymarnym charakterem znaczenia ‘brodzić’ przemawia związek etymologiczny *bradžióti* z czasownikiem podstawowym *bristi*, praes. *breñda* (*brėda*), praet. *brido* ‘brnąć, brodzić’, por. także iteratyw stlit. *bradau* ‘brodząc po wodzie, ambulo in aqua’ (SD³ 22), inf. *bradyti*, dokładny odpowiednik

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2014.

Publisher: Institute of Slavic Studies PAS & The Slavic Foundation
[Wydawca: Instytut Slawistyki PAN & Fundacja Slawistyczna]

polskiego *brodzić*. Jednak w *Postylli* Mikołaja Daukszy (1599), litewskim tłumaczeniu *Postilli Catholickiej Mniejszej* Jakuba Wujka, odnajdujemy iter. *bradžióti* w znaczeniu ‘broić, czynić źle’:

- (1) *kursái wêrkia to ką pirm’ sùbrido / o bradžiot ne paláuia* (DP 122, 35) = *który płacze tego co zbroił / a broić nie przestaie*.

Synonimem *bradžioti* ‘czynić źle’ jest w *Postylli* Daukszy prefigowane *su-bradžioti*, por.:

- (2) *o Àntrų kartų to notnáuiintų ką subradžioio* (DP 121, 47) = *a powtore nie wzna-wiał tego co broił*.

Należy odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób obok *bradžióti* ‘brodzić’ pojawiło się *bradžióti* ‘czynić źle’? Derywacja litewskich iteratywów na *-C’oti*, dziś już nieproduktywna, przypomina derywację polskich czasowników typu *prze-pisać* → *przepis-ywać*, por. przykłady poniżej:

vèsti, vėda ‘wieść, prowadzić’ → *vadži-óti* ‘wodzić’, np. *wadžioiu* ‘wodzę’ SD³ 483,
ap-vèsti ‘oprowadzić, oprowadzać’ → *apvadži-óti*, np. *apwadžioiu* ‘obwodzę’ SD¹ 103,
at-vèsti ‘odwieść, odwodzić’ → *atvadži-óti*, np. *atwadžioiu* ‘odwodzię’ SD¹ 109,
į-vèsti ‘wprowadzić, wprowadzać’ → *įvadži-óti*, np. *ne ingi wadžiakiet rustibien suneliu iussu* (Mž 35, 11) = *Patres, ne provocetis ad iram liberom vestros* ‘nie **doprowadzajcie** do gniewu synków waszych’,
iš-vèsti ‘wywieść, wyprowadzić; skusić, zwieść na złą drogę’ → *išvadži-óti*, np. *Ischwadziojau swieta mijlas Pone* (Mž 432, 3) ‘**Zwodziłem** świat, moy najmilszy panie’,
pri-vèsti ‘przywieść, przywodzić’ → *privadži-óti*, np. *privadžioiu* ‘przywodzię’ SD¹ 151,
už-vèsti ‘zawieść, prowadzić dokąd’ → *užvadži-óti*, np. *O (...) atskatūnis (...) ing tūlus klaidėiimus ir nūdemes žmónes užvadžioie*. DP 518, 17 = *A (...) odszczepieńczy (...)* y w rozmaite błėdy y grzechy **zawodzą**¹.

W znaczeniu ‘czynić źle’ występuje również czasownik prefigowany *su-brįsti*, por. *sùbrido* ‘zbroił’ w (1), co na mocy przedstawionej wyżej derywacji iteratywów na *-C’oti* zakłada rozwój *su-brįsti* → *subradži-óti*. Skoro znaczenie ‘czynić źle’ pojawia się także w bezprzedrostkowym iteratywie *bradžióti*, to musimy przyjąć zmianę *subradžióti* → *bradžióti* ‘czynić źle’, skąd polisemiczne *bradžióti* ‘brodzić; czynić źle’.

Na żywotność deprefiksacji w epoce staroliteńskiej (XVI w.) wskazują slawizmy, por. znane z tekstów staroliteńskich *żyćióti* ‘pożyczać’ (dial. *pa-żyćióti*) ← pol. *pożyczać* oraz *svećióti* ‘oświadczać’ (obok *ap-svećióti*) ← pol. *oświadczać* (Kazak, 2011, s. 80).

¹ Więcej przykładów Ostrowski, 2006, ss. 92-102.

2. Przyczyny deprefiksacji

Źródłem opisywanego procesu była obserwowana także w dzisiejszej litewszczyźnie sytuacja, w której czasownik bezprzedrostkowy ma znaczenie leksykalne i gramatyczne identyczne z czasownikiem przedrostkowym, np. *lipti* może znaczyć w zależności od konsytuacji albo *įlipti* (np. *lipti į autobusą*) ‘wsiąść / wsiadać do autobusu’, albo *išlipti* (np. *lipti iš autobuso*) ‘wysiąść / wysiadać z autobusu’. Podobnie *daryti duris* = *atidaryti duris* ‘otwierać / otworzyć drzwi’ lub *uždaryti duris* ‘zamykać / zamknąć drzwi’ oraz *jungti šviesą* = *įjungti šviesą* ‘włączyć / włączać światło’ lub *išjungti šviesą* ‘wyłączyć / wyłączać światło’. Zjawisko to nie dotyczy tylko znaczeń przeciwstawnych (czyli tzw. enantiosemy), por. przykłady starolitewskie *slepiau* / *nuslepiau* ‘kryć / abscondo, recondo (...)’ SD¹ 64, *szułu* / *suszułu* ‘márzną / congelasco, concreasco’ SD¹ 77, *drunu* / *sudrunu* ‘prochnieć / putresco’ SD¹ 140. Gdzie jednak leży przyczyna takiej wymienności form prostych i przedrostkowych w litewskim? Niewątpliwie w słabiej, niż w językach słowiańskich, zgramatyzalizowanej kategorii aspektu, jednak takie wyjaśnienie jest zbyt ogólne i wymaga doprecyzowania. Rozważmy czasownik litewski *áugti* ‘rosnąć’, który może oznaczać:

- 1) kierunku do góry, np. *Po lytui žolė sprindžiais áuga*. (LKŽ t. 1, s. 468) ‘Po deszczu trawa piędziami rośnie’ (= *užaugti* jak w stlit. *Jr kaip vaikas uszauga*. (BB, Wj 2, 10) ‘I jak dziecko [tj. Mojżesz] **wyrosło** [dosł. wyrasta]’),
- 2) zarastania ze wszystkich stron: *Skynimas baigia mišku augti*. (LKŽ t. 1, s. 468) dosł. ‘Polana kończy lasem zarastać’ (= *apaugti*, por. *Kelmas **apaugęs** samanomis*. (LKŽ t. 1, s. 468) ‘Pień **obrosły** mchami’).

Czasowniki niezłożone, np. *áugti* w powyższych przykładach, charakteryzują się często rozbudowaną polisemią, która ulega ograniczeniu w formach złożonych z praeverbium, por. *užáugti* oraz *apáugti*. Wiemer (2001, s. 48nn.) nazywa to zjawisko konturacją, por. lit. *versti* ‘1) przewracać (= *per-versti*), 2) tłumaczyć (= *iš-versti*), 3) przymuszać (= *pri-versti*), 4) zamieniać, przeobrażać (= *pa-versti*), 5) obalać (władzę, reżim) (= *nu-versti*) i in.’ (zob. LKŽ t. 13, s. 806nn.; Wiemer, 2001). W czasownikach złożonych z praeverbium polisemia ulegała zatem ograniczeniu, a zarazem czasowniki złożone wyodrębniając jedno ze znaczeń polisemicznej podstawy, uwydatniały granicę (końcową lub, rzadziej, początkową) procesu, dzięki czemu były one predestynowane do wyrażania aspektu dokonanego, leksykalnie były jednak nadal tożsame z formami prostymi i zawsze mogły być przez nie zastąpione. Oczywiście również czasowniki bezprzedrostkowe mogły wskazywać na granicę procesu, ale było to zjawisko uwarunkowane kontekstowo, niemające wykładnika formalnego w samym czasowniku. Ostatecznie doprowadziło to tak w językach słowiańskich, jak i bałtyckich do powstania tzw. par aspektowych (o rozwoju aspektu w językach słowiańskich zob. Maslov, 1959/1984). Poniżej kilka innych przykładów deprefiksacji w litewskim.

3. Lit. *vėrti* ‘przebijać; nawlekać; otwierać; zamykać’

Lit. *vėrti*, *vėria*, *vėrė* ‘przebijać, kłuć; nawlekać’ kontynuuje ide. **Hwer-* ‘stecken, hineintun’. Znaczenia ‘zamykać; otwierać’ pojawiają się przy formacjach prefigowanych, por. łac. *aperiō* ‘otwieram’ < **ap-wer-* oraz *operiō* ‘zamykam’ < **op-wer-*, scs. *zavrěti* ‘zamknąć’ i scs. caus. *otvoriti* ‘otworzyć’ (LIV 203). W litewskim jednak począwszy już od tekstów staroliteńskich występuje *vėrti* ‘zamykać’, por. *gieležis duru veriamā* ‘zawiasa’ SD¹ 212 (dosł. ‘żelazo do zamykania drzwi’), *Tėvas temstant neramus vėrė prieangio duris* (LKŽ t. 18, s. 881) ‘Ojciec, gdy się zmierzchało, niespokojny zamykał drzwi sieni’. Źródłem znaczenia ‘zamykać’ były formy przedrostkowe *užvėrti* / *ažuvėrti* ‘zamykać / zamknąć’ (*ažuweriu* / *ažurakinu* ‘zamykam co w sobie’ SD 3.524). To samo zjawisko ma miejsce w przypadku łotewskiego *vērt* ‘nanizować na nitkę; nawlekać na igłę; szyć; zamykać; otwierać’, por. *aizvērt* ‘zamknąć, zamykać’ i *atvērt* ‘otworzyć, otwierać’, a z litewskiego *atvėrti* ‘otwierać / otworzyć’, np. *ataweriu* ‘otwarzam’ SD³ 277.

4. Lit. *skilti*, *-ia* ‘rozpalać ogień’

Lit. *skilti*, *-ia* ‘rozpalać ogień’ i łot. *šķilt*, *šķīlu* ‘krzesać ogień’ stoją w związku etymologicznym z lit. *skėlti* ‘rozszczeniać’ oraz *skilti*, *skyla* ‘pękać’. Na znaczenie podstawowe ‘rozszczeniać, kruszyć’ wskazuje stgr. σκαλλε- ‘(den Boden) aufhacken’ < **sklh₁-ye-* (np. Kösling, 1998, s. 117). Punktem wyjścia dla powstania znaczenia ‘krzesać ogień’ była forma prefigowana *iš-skilti*, do którego dotworzono simplex *skilti*. Za takim rozumowaniem przemawiają trzy względy. Po pierwsze, w tekstach staroliteńskich *skilti* występowało wyłącznie z prefiksem *iš-*, por. stlit. *ižskilt ugni* ‘wykrzesać ogień z kamienia’ SD³ 498, *ižskiliu* ‘skrzesam’ SD¹ 168. Po drugie, od formy na stopniu pełnym *skėlti* ‘rozszczeniać’ mamy zaświadczony derywat *ižskielu ugni* ‘krzeszę ogień’ SD³ 135. Jeśli porównamy *iš-skėliu* ‘krzeszę ogień’ z simplex *skielu* ‘kraję’ SD³ 127 ‘kraję’ oraz z innymi formacjami prefigowanymi od *skėlti*, np. *iskielu* ‘naszczepiam drewna’ SD³ 197 (: *i-skėlti*), *perskielu* ‘rozłupię’ SD³ 387 (: *per-skėlti*), to zauważymy, że znaczenie ‘krzesać ogień’ pojawia się wyłącznie przy derywacie na *iš-*. Po trzecie, paraleli na rozwój *skilti* *‘łupać, rozszczeniać, rąbać’ > *iš-skilti* ‘krzesać ogień’ dostarcza ros. *сець* ‘ciąć, rąbać’ : *vy-сець* ‘iskru’ ‘wykrzesać iskrę’².

5. Lit. *réikšti*, *-ia* ‘wyrażać coś; znaczyć’

Lit. *réikšti*, *-ia*, *-ė* ‘wyrażać coś; znaczyć: *Ką tai réiškia?* ‘Co to znaczyć?’ tłumaczy się jako pokrewne ze strus. *rěsnъ* ‘prawdziwy’ (Fraenkel, 1965, s. 714). Ponieważ jednak forma słowiańska sama nie ma dobrego tłumaczenia, to zrównanie takie jest przykładem objaśnienia *obscurum per obscurius*.

² Prefiks *vy-* jest funkcjonalnym odpowiednikiem lit. *iš-*.

W związku etymologicznym z *réikšti* ‘wyrażać coś’ pozostaje inchoatyw *rykšti*, -šta ‘ukazywać się, stawać się wyraźnym’. W tekstach starolitewskich *rykšti* nigdy nie występuje jako simplex, a wyłącznie z prefiksami *iš-* oraz *už-*, por.:

- (3) *Tadág tiesa išrīszko iżg žemes / tad teisibe pawīdzéio iżg dāggāus* (DP 33, 7) = *Tedy prawda wyniknęła z ziemi/tedy sprawiedliwość wyźrzała z nieba.*
- (4) *Nes’ iei iisāi tuoiau ant’ to pasaulo užrīszko / teip daug kėtēt’ teikeš / o kaipog mes kėtēt’ ne turime?* (DP 418, 22) = *Bo iesli on ledwie skoro się na świat ukazał / tak wiele cierpieć raczył : a coż my cierpieć nie mamy?*

W języku litewskim, podobnie jak w łotewskim, istnieje silna tendencja do kauzatywizacji inchoatywów, por. lit. *gy-ti* ‘zdrowieć’ → *gy-dyti* ‘leczyć’. Tendencja ta doprowadziła do charakterystycznej dla litewskiego (i łotewskiego) opozycji między infigowanymi (oraz z sufiksem *-sta-*) czasownikami intranzytywnymi (z reguły inchoatywami) a formacjami tranzytywnymi (kauzatywnymi) z sufiksem prezentalnym *-ja-* (szczegółoły rozwoju Ostrowski, 2001), por. przykłady litewskie:

inch. *trėšti, trėšta, trėšo* ‘gnić’ → caus. *trėšti, -ia, -ė* ‘gnoić’

inch. *smiġti, smiņga, smiġo* ‘wbijać się’ → caus. *smiġti, -ia, -ė* ‘wbijać, wkluwać’

Na tej podstawie możemy ustalić kierunek derywacji dla interesującej nas pary jako *iš-rykšti* → *iš-réikšti* ‘sprawiać za pomocą słów, aby coś stało się wyraźne, oczywiste’. Przy braku starolitewskiego świadectwa dla *užréikšti* pod uwagę należy brać tylko *išrykšti*, skąd caus. *išréikšti*, por.:

- (5) *Ir regėk’ kaip’ W. Christus slāptę Trāices S. užrākino / ir išrėišzke labāi trumpāis žōdžeis.* DP 232.15 = *A obacz / iako Pan Chrystus taiemnice Troyce swietey zawarł / y wyraził krociuchnemi slowy.*

Za wtórnym charakterem simplex *réikšti* przemawia również jego nieobecność w tekstach starolitewskich. Wreszcie za prymarnością *išréikšti* wobec zdeprefigowanego *réikšti* wskazują paralele staropolskie, o czym dalej.

Jeśli chodzi o *išrykšti*, -šta, to mamy tu do czynienia z derywatem na stopniu zanikowym od rdzenia ide. **wreh_g* ‘brechen, reißen’ > lit. *rėžti, -ia* ‘ciąć’. Epenteza /k/ jest rzeczą banalną w litewskim, czyli prs. *išrykšta* daje się rozłożyć na **iš-rý(k)ž-sta*. Dla *išrykšti* trzeba przyjąć rozwój znaczeniowy ‘przebijać się na zewnątrz’ > ‘stawać się widocznym’. Etap ‘przebijać się’ znajduje analogię w polskim zwrocie *zęby się wyrznęły* oraz w zdaniu *Wyrznął się [tj. przebił się] tabor z lasa bez szkód żadnych* (Linde, 1814, s. 485), gdzie *wyrznąć się* (< **rižnati*) jako formacja na stopniu zanikowym stoi w związku etymologicznym z czasownikiem *rzezać* (scs. *rėzati* ‘ciąć’, lit. *rėžti*). Podobne znaczenie mamy zresztą zaświadczone również po litewsku, por. *Todėl geresniai yra nugnaibyti sprogyms lig neišryškus iš jų metūgėms, nekaip genėti šakeles* (LKŽ t. 9, s. 612) ‘Dlatego

lepiej jest oskubać pączki, póki **nie wystrzelą** z nich odrosty anizeli obcinać gałązki'. Również *išrėikšti* 'oznajmiać; wyrażać' ma dobrą paralelę w XVI- i XVII-wiecznej polszczyźnie, por. *Czyi język tak mowny, żeby sprawy téy cudownéy działa wyróżnął* [tj. wyraził dokładnie, trafnie], *iak trzeba?* (Linde, 1814, s. 485).

6. Lit. *àkti*, *ańka* 'ślepnąć, oślepnąć' // *ap-àkti*, *ap-ańka* 'ts.'

Synchronicznie lit. *apàkti*, *apańka* 'ślepnąć, oślepnąć' jest derywatem od *àkti*, *ańka* 'ts.', jednak z trzech powodów ich wzajemny stosunek skłania do zastanowienia. Po pierwsze, simplex *àkti*, *ańka* w starolitewskim jest niezaświadczone w przeciwieństwie do *apàkti*, *apańka* (por. *apiunku* 'olsnąć, ślepy jestem' SD³ 264; *O szitie (...) ant' dūsziós apàkę ir akli yra / iog né rėgi didės miserios* (DP 105, 40) = *A či (...) na duszy ošlneli. Slepi są / iż nie widzą wielkiey nedze*). Po drugie, oczekiwanym znaczeniem w przypadku inchoatywnego *àkti*, *ańka* jest raczej *'odzyskiwać wzrok', a nie 'tracić wzrok'. Wreszcie po trzecie, infigowane denominatywa w litewskim tworzy się od przymiotników, a nie rzeczowników, jak to wydaje się mieć miejsce w przypadku *ańka* od *akis* 'oko', por. *atpingu* 'potaniecie' SD¹ 136 (: stlit. *pigas* 'tani'), *plinku* (syn. *nuszuntu*, *pliku tumpu*) 'łyściecie' SD³ 160 (: *plikas* 'łysy'), *szlumpu* (syn. *sumirkstu*) 'moknę na deszczu, zmokłem' SD³ 178 (: *šlāpias* 'mokry'), *žilu* (syn. *žilstu*) 'śiwiecie' SD¹ 166 (: *žilas* 'siwy'), *drūsti* 'stawać się mocnym' (np. *drustu* (syn. *drutu tumpu* <...>) 'mięszszeicie, grubieicie' SD³ 172) od *drūtas* 'mocny; twardy'.

Aby wyjaśnić rozwój *apàkti*, *apańka*, odwołajmy się do opisu powstania łotewskich denominatywów na *-sta-*, przedstawionego przez Hauzenbergę-Šturmę (1970). Autorka analizując odprzymiotnikowe czasowniki na *-sta-* zawarte w słowniku łotewsko-niemieckim Mühlenbacha (ME), zauważyła, że znaczna ich część występuje tylko w formie prefigowanego ptc. praet. act. Częstsze są również prefigowane praeterita niż ich korelaty nieprefigowane. Praesentia, jeśli są poświadczane, wykazują większą skłonność do pojawiania się w postaci bezprzedrostkowej. Aby wyjaśnić te tendencje, autorka na przykładzie *sa-skābt* 'skwaśnieć' (od adi. *skābs* 'kwaśny') zakłada następujący rozwój. Punktem wyjścia było zdanie *piens kļuvis skābs* 'mleko stało się kwaśne'. Przymiotnik *skābs* użyty jest tu predykatywnie, ale fraza ta może być przekształcona na *sa-skābis piens* 'skwaszone mleko', gdzie ptc. praet. act. *saskābis* pojawia się w szyku atrybutywnym, a prefiks *sa-* wskazuje na perfektywność. W ten sposób wyjaśnienie znajduje predylekcja do prefigowanych participiów i praeteritów, gdyż imiesłowy stały się punktem wyjścia do utworzenia formy osobowej, preterytalnej (*piens saskāba* 'mleko skwaśniało'). Cały rozwój można w skrócie przedstawić następująco:

piens kļuvis skābs 'mleko stało się kwaśne' → *sa-skābis piens* 'skwaszone mleko' → *piens saskāba* 'mleko skwaśniało' → *piens skābst* 'mleko kwaśnieje'.

Nieprefigowane praesens zostało dotworzone do praeteritum z usunięciem przedrostka, który w litewskim wskazuje na dokonaność.

Przejdźmy teraz do lit. *àkti* / *apàkti*. Jak już zostało powiedziane, brakuje w litewskim przykładów na infigowane denominatywa tworzone od rzeczowników. Z tego powodu kusząca jest hipoteza, że czasownik *apàkti* pojawił się najpierw jako imiesłów w konstrukcji atrybutywnej, np. *apakęs žmogus* ‘oslepy człowiek’, dosł. ‘bezoki człowiek’. Stąd praeteritum *žmogus apako* ‘człowiek oslepl’ i dopiero wtórnie praesens *apañka* ‘ślepnie’ i zdeprefigowane *añka*. Znaczenie *apakęs žmogus* ‘oslepy człowiek’ staje się jasne przy założeniu, że pierwotnie chodziło o *‘człowiek pozbawiony oczu lub oka, bezoki’, a rekonstruowane tą drogą znaczenie prywatywne przedrostka *ap-* ‘pozbawiać’ wskazuje na jego związek etymologiczny z greckim ἀπο-, por. ἀπόκειμαι ‘leżeć daleko, być niedostępnym; być odłożonym’, ἀποκάθημαι ‘siedzieć osobno, na uboczu’, ἀποκαλύπτω ‘odsłonić, objawić’: καλύπτω ‘okryć, okrywać; ukryć, zataić’, łac. *ab-* w *abdō* ‘usunąć z widoku, ukryć, schować’, *abscindō* ‘odłupać, oderwać’, goc. *afskaidan* i in. (więcej Schwyzer, 1988, s. 444n.). Inne przykłady na prywatywne *ap-* w litewskim podaje Ostrowski, 2006, ss. 64–65.

7. Wnioski

Prezentowany artykuł na przykładzie etymologii kilku wybranych czasowników litewskich omawia proces deprefiksacji w języku litewskim. Z zebranych przykładów wynika, że było to zjawisko produktywne jeszcze w dobie starolitewskiej, o czym świadczą pożyczki polskie w XVI- i XVII-wiecznych tekstach litewskich, por. stlit. *žyčióti* ‘pożyczać’ (dial. *pa-žyčióti*) ← pol. *pożyczać* oraz *svečióti* ‘oświadczać’ (obok *ap-svečióti*) ← pol. *oświadczać*.

Deprefiksacja jako zjawisko rzadsze niż prefiksacja jest trudno uchwytna i wymaga żmudnej analizy filologicznej oraz etymologicznej i z tego zapewne też powodu nie była ona do tej pory uwzględniana w pracach dotyczących historycznej morfologii czasownika litewskiego. Jej przyczyn należy doszukiwać się w słabiej niż w językach słowiańskich zgramatyzalizowanej kategorii aspektu języka epoki starolitewskiej, zob. p. 2.

Niniejszy artykuł jest również krytyką niektórych dotychczasowych objaśnień, por. nowe etymologie lit. *rėikšti* ‘wrażać coś’ (p. 5) i lit. *àkti* ‘ślepnąć’ (p. 6), stanowi również wkład w dyskusję nad źródłami bałtyckiego praeverbium *ap-*. Tylko gruntowna analiza tekstowa może wnieść nowy impuls do badań historyczno-językowych, o czym niestety zdają się często zapominać badacze przedkładający lekturę słowników etymologicznych i gramatyk nad lekturę tekstów źródłowych.

Skróty

- BB = Palionis, J. & Žukauskaitė, J. (red.), (1983). *Jonas Bretkūnas. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslas. [BIBLIA tatai esti Wissas Schwentas Raschtas, Lietuwischkai pergulditas per Janą Bretkuną [...] 1590.]
- DP = Palionis, J. (red.), (2000). *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai*. Vilnius: Baltos lankos. [Postilla Catholicka. Tái est: Ižguldimas Ewangeliu kiekvienos Nedelos ir szwętes per wissús metús. Per Kúnigą Mikaloiv Davkszą Kanoniką Médnikų... 1599.]
- LIV = Rix, H., Kümmel, M., Zehnder, T., Lipp, R. & Schirmer, B. (red.) (1998). *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 1–20 (1968–2002). Vilnius.
- ME = Mühlenbachs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca / Lettisch-Deutsches Wörterbuch*. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J[ānis] Endzelīns, Bde. I-IV. Hg. vom lettischen Bildungsministerium. Riga.
- MŽ = Subačius, G. (red.) (1993). *Martynas Mažvydas. Katekizmas ir kiti raštai*. Vilnius: Baltos lankos.
- SD¹ = Pakalka, K. (red.) (1997). *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SD³ = Pakalka, K. et al. (red.) (1979). *Dictionarium trium lingvarum, In usum Studiosae Iuventutis, Avctore (...) Constantino Szyrwid... (1642). Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas.

Bibliografia

- Drotvinas, V. (Red.). (1987). *Lexicon Lithuanicum: Handschriftliches deutsch-litauisches Wörterbuch des 17. Jahrhunderts*. Vilnius: Mokslas.
- Fraenkel, E. (1965). *Litauisches etymologisches Wörterbuch (T. 2)*. Heidelberg: Carl Winter.
- Hauzenberga-Šturma, E. (1970). Ergänzende Bemerkungen zum baltischen -sta- Präsens. W V. Rūķe-Draviņa (Red.), *Donum Balticum: To Professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday* (ss. 181–187). Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kazak, A. (2011). XVI-XVII a. LDK tekstų veiksmažodinių hibridų problema. W J. Niewulis-Grabulnas, J. Prusinowska, & E. Stryczyńska-Hodyl (Red.), *Perspectives of Baltic Philology 2* (ss. 71–83). Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Kösling, P. (1998). *Die griechischen primären Jotpräsentien: Untersucht und dargestellt nach Formenbestand, Aktionsarten und Etymologie*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Lietuvių kalbos žodynas* [LKŽ]. (1968–2002) (T. 1–20). Vilnius.

- Linde, S. B. (1814). *Słownik Języka Polskiego* (T. 6: U-Z). Warszawa: Wyd. u Autora i w Drukarni Xieży Piiarów.
- Maslov, J. S. (1959/1984). Zur Entstehungsgeschichte des slavischen Verbalaspektes. *Zeitschrift für Slawistik*, 4(1), 560–568. doi:10.1524/slsw.1959.4.1.560 [Wydanie ros.: Vozniknovenie kategorii sovershennogo i nesovershennogo vida. W: IU. S. Maslov. Ocherki po aspektologii (ss. 102–110). Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta].
- Mühlenbachs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca* [Lettisch-Deutsches Wörterbuch] [ME]. (J. Endzelīns, Red.) (T. 1–4). Riga: Hg. vom lettischen Bildungsministerium.
- Ostrowski, N. (2000). Lie. skilia semantinė raida. *Baltistica*, 35(2), 158.
- Ostrowski, N. (2001). Angeblich primäre Jotpräsentien im Litauischen. *Historische Sprachforschung*, 114(1), 177–190.
- Ostrowski, N. (2004). Keli veiksmazodžiai su -sk-, -šk- šaknyje. *Baltistica*, 39(2), 195–197.
- Ostrowski, N. (2006). *Studia z historii czasownika litewskiego: iteratiwa, denominatiwa*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Pakalka, K. (Red.). (1997). *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas* [SD¹]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Pakalka, K. et al. (1979). *Dictionarium trium lingvarum, In usum Studiosae Iuventutis, Avctore (...) Constantino Szyrwid... (1642). Pirmasis lietuvių kalbos žodynas* [SD³]. Vilnius: Mokslas.
- Palionis, J. (Red.). (2000). *Mikalojaus Daukšos 1599 metų Postilė ir jos šaltiniai* [Postilla Catholica. Tai est: Ižguldimas Ewangeliu kiekvienos Nedelos ir szwėtes per wissus metų. Per Kūnigą Mikaloiv Davkszą Kanoniką Médnikų... 1599] [DP]. Vilnius: Baltos lankos.
- Palionis, J., & Žukauskaitė, J. (Red.). (1983). *Jonas Bretkūnas. Rinktiniai raštai* [BIBLIA tatau esti Wissas Schwentas Raschtas, Lietuwischkai pergulditas per Janą Bretkuną [...] 1590.] [BB]. Vilnius: Mokslas.
- Rix, H., Kümmel, M., Zehnder, T., Lipp, R., & Schirmer, B. (Red.). (1998). *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen* [LIV]. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Schwyzler, E. (1988). *Griechische Grammatik* (5. wyd., T. 2: Syntax und syntaktische Stilistik). München: Verlag C. H. Beck.
- Subačius, G. (Red.). (1993). *Martynas Mažvydas. Katekizmas ir kiti raštai* [Mž]. Vilnius: Baltos lankos.
- Vaillant, A. (1963). Quelques faits de dépréverbation. W T. Milewski, J. Safarewicz, & F. Sławski (Red.), *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiński* (ss. 153–165). Warszawa: PWN.
- Wiemer, B. (2001). Aspektual'nye paradigmy i leksicheskoe znachenie russkikh i litovskikh glagolov. Opyt sopostavleniia s tochki zreniia leksikalizatsii i grammatikalizatsii. *Voprosy Iazykoznanii*, (2 mart-aprel'), 26–58.

Streszczenie

Artykuł omawia rozwój kilku czasowników prefigowanych w języku litewskim (*su-bradžióti* ‘czynić źle’, *iš-skilti* ‘rozpalać ogień’, *at-vėrti* / *už-vėrti* ‘otwierać / zamykać’, *iš-rėikšti* ‘wyrażać coś, znaczyć’, *ap-ąkti* ‘oślepnąć’) oraz ich stosunek do form nieprefigowanych (*bradžióti* ‘brodzić; postępować źle’, *skilti* ‘rozpalać ogień’, *vėrti* ‘nawlekać; przebijać; otwierać; zamykać’, *rėikšti* ‘wyrażać; mieć znaczenie’, *ąkti* ‘ślepnąć’). Cechą wspólną omawianej grupy jest deprefiksacja, rodzaj derywacji wstecznej ilustrowanej przez parę *su-bradžióti* → *bradžióti*. W jej wyniku czasownik nieprefigowany rozszerza swój zasób znaczeń o nowe pojęcie, pierwotnie ograniczone tylko do czasownika przedrostkowego.

Słowa kluczowe: język litewski; diachronia; czasownik; morfologia

Back-formation in the history of the Lithuanian prefixal verbs

Summary

This paper discusses the development of several Lithuanian prefixal verbs (*su-bradžióti* ‘to do a wrong thing’, *iš-skilti* ‘to strike spark’, *at-vėrti* / *už-vėrti* ‘to open / to close’, *iš-rėikšti* ‘to express’, *ap-ąkti* ‘to go blind’) and their relation to simplex forms (*bradžióti* ‘wade; do a wrong thing’, *skilti* ‘to strike spark’, *vėrti* ‘to thread; to prick; to open; to close’, *rėikšti* ‘to express, to mean’, *ąkti* ‘to go blind’). What these forms have in common is deprefixation, a kind of retrograde derivation exemplified by *subradžióti* → *bradžióti*.

Keywords: Lithuanian language; diachrony; verb; morphology